

Kabdebó Lóránt

Weöres Sándor pillanata¹

„én születtem helyre tolni azt”

Az ünneplés ritka méltósága osztódott születésének centenáriuma alkalmából Weöres Sándor költői életművének méltatására. Mégis, mintha felkészületlenül érte volna ez a „szerencse” nagy költőnk emlékezetét. Készületlenül járunk konferenciáról konferenciára: csak egy klasszikus költőt ünnepelünk, ahelyett hogy mélyére tekintenénk, miért járhat ki ekkora köszöntési lehetőség egyetlen nagy költőnek. A magam részéről már életében, majd azt követően úgyszintén ünnepeltem (mára imígyen mondanánk:) „unortodox” mivoltát, elkülönözését egyéb klasszikus költőinktől.² De mostanra érzem a szükségét annak a méltatásnak, amely a benne és általa a „kizökkent idő” ellenében született korszakos – pontosabban: korszakváltó – gondolkodói életmű helyének megtalálására adhat alkalmat.

A racionálisan gondolkozó európai ember huszadik századi létezésének megoldhatatlansága a versbeszédben a mondaton belüli felelés dialogicitását váltotta ki: „A: Rettenetes. De ne törődj vele, mert mindezen nem lehet változtatni. / B: Nem lehet változtatni? Hisz ez még rettenetesebb!” (Szabó Lőrinc: *Tízezer magyar gyermek*, 1927). Ami ezt követte: a meg nem gondolt gondolat kavargása a versben, hol tér és idő összekuszálva kiveti a múlt iszapját, a mélység posványát, melynek ellenében az alkotás aktusában megjelenik a derű igénye. A zavart kétségbeesés és ennek ellentettjeként a derű keresése a poézisben azután megformálja az elégia lehetőségét.

„Mi vagyunk az üresek / mi vagyunk a kitömöttek / zsúpkobakunk / egymásnak rogy. (...) mint száraz fűben a szél / vagy patkányok lába száraz / pincénk üvegcserepén.” Eliot pokolcellákba vetett bábképzeteiben vigaszként felizzik a rózsaképzet, a katedrálisok világosságot adó fényforrása, „az alkonyi halálország / örök csillaga / és százlevelű rózsája / egyedüli reménye / az üreseknek” (*The Hollow Men, Az üresek*, 1925, a második világháború után fordította Szabó Lőrinc). A történetben felvillan a létezés mélyéből sugárzó oximoron. Az elkövetkező pusztulás idejére előre formálva a világ világosságát. Amelyre nem figyeltek, amit keveselltek a kortársak, politikus szavakat vártak a megfogalmazódó fényesség befogadása helyett. A keservesen kilicített derű

¹ A tanulmány az OTKA K-81341 támogatásával, valamint a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

² Kabdebó Lóránt, *Kozmikus bukolika (Weöres Sándor költői világáról)*, in: *Uó, Versek között: Tanulmányok, kritikák*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980 (Élvek és utak), 201–217.; Kabdebó Lóránt, *A nyugati gondolkozás „hézagai” a poétikában*, in: *Uó, „Ritkúl és derül az éjszaka”: Harc az elégiaért*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006, 132–214.

majd csak utólag, a vészek múltán szerveződő távlatban állhat össze poétikailag megfogalmazható képletté, újabb nemzedékek eligazító példázatává.

A huszadik század európai gondolkozása, ha önmagát szemlélte, mondhatta, Auschwitz után nem lehet költészet; ezt legnagyobbjai közül Gottfried Benn gondolta végig, és Celan alkotta nemcsak költészetté, de a túlélést elviselni nem bíró áldozattá, utódaik pedig a lepusztultság kétségbeesését szerkesztették műalkotássá, beleidézve elmúlt korok szövegeit bizonyítékok gyanánt. Így akartak kilépni a modern megszerkesztettségéből a posztmodern szerkesztődésbe. De a század másik meghatározó költői vonulata elégiává oldotta önmaga létezésének tragédiáját, poétikai hitellel keresve a túlélés esélyét. A kései Yeats formázza meg versében a néző és szereplő egymást és korának történelmi helyzetét kiegészítően ellenpontosító önszemléletét: „Hector is dead and there’s a light in Troy / We that look on but laugh in tragic joy” (*The Gyres*, 1936–1937, Szele Bálint fordításában: „Hektór halott és Trója lángot vet; / Aki látja, gyászos örömmel nevet.”). Ez visszhangzik Rilke utolsó két duinói elégiájában, ennek rózsakertje oldja fel a történelmi létezést az autentikus lét számára Eliot *Négy kvartett*jében. De ennek az oximoronnak megjelenése József Attila egyik utolsó ép verse, a *Költőnk és kora* című költemény Janus-arcú záró képsora is: „Lágyan ülnek ki a boldog / halmokon a hullafoltok.”

Számomra ezt a poétikai formációt T. S. Eliot három mágusának „vonulása” formálja életmodellé (*Journey of the Magi*, 1927, *Mágusok utazása*, Szabó Lőrinc második világháború utáni fordításában), amely egyszerre pokoljárás (ígyen fogalmaztak erről a huszadik században) és a derű keresése. A „mágusok” a történetmondás lineáris modellje szerint elindulnak a Születést ünnepeleendő, de utazásukat egyben a Megváltás átélésébe is belevonja a betlehemi barlang és a golgotai három fa sugárzásának érzékelése. A lineáris vers átlép az időből a káprázat forgásába: a század líráját meghatározó egyik alapmondatához vezetve: „I should be glad of another death.” (Vas István: „Másféle halálnak örülnék.”; Szabó Lőrinc: „Másik halált szeretnék.”).

Míg a Weöres-költészet megszületésének pillanatában a korszak nagy európai költői az „értelmetlenséggel” való szembesüléstől a yeatsi „gyres”-szerű, gyűrűző körforgásban, mintegy poétikai kúpokot megalkotva jutottak el a világ metafizikus egybeérzékeléséig, a *Duinói elégiákig*, az *Ariel dalokig* és a *vonós-négyesek* rózsakertjeiig, vagy a *Tücsökzene* és az *Énekek*, a „*Költőnk és kora*” világot egybelátó oximoronjáig, addig Weöres Sándor költői születése mindennek a kiküzdött teljességnek önállósult megjelenése: az univerzum egyben érzékelésének megszólalásmódja.

Amikor ezt költészete lényegévé vállalja, nem is tudja még, hogy vele egy időben születik meg az európai költészetben az ezt mögöttesként előkészítő gondolkodás során a derűt igénylő elégikusság igénye, a gondolkodási mód átalakulásának megjelenése, a „waste” ellentétéként a „tragic joy” poétikai vágya. Mint ahogy utóbb monográfusának első megfogalmazása³ is csak az egybeesést tudatosítja: Weöres derű-igényét viszonyítja a kortárs európai eredményekhez, nem pedig a különbözést érzékelteti, szétválasztva az európai

³ Kenyeres Zoltán, *Tündérsíp. Weöres Sándorról*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983

költészet akkori végállomását Weöres tőlük függetlenül kezdődő megfordított kezdeti törekvéseitől.

És ami látványosan értéket váltott az időben: mára sokak (köztük magam) szerint is a huszadik századi költészet egészének dantei szintű összegezése – az *Énekek*, Ezra Pound ciklikus alkotása. Korai maszkos műveivel, köztük a *Mauberley*-vel a század nagy tragikusai kórusához kapcsolódik, az *Énekek* megalkotásával ellenben annak az univerzumot átfogó metafizikus lírának mesterévé emelte ki magát, amely költészetet ma itthon a Weöres-centenárium alkalmával látom méltán koszorúzni.

Talán nem véletlenül választották Fűzfa Balázsék, amikor a magyar líra 12 nagy versére rátekintő figyelemsorozat Weöres Sándorhoz jutott, éppen az egyik *legkorábbi* ismert versét, a *Valse triste* címmel elhíresültet. Mert éppen ez bizonyítja, hogy költőmódjának már születése önmagában hordozta azt a rendkívüli metafizikumot, amely a benne megtestesült tájékozódási módot in statu nascendi alkalmazza az univerzum teljességének érzékelésére, beleértve a kereszténységnek a világvallások gondolati eseményeinek befogadására képes társulási igényét. A helyreigazítás, a rejtekutak keresésének poétikai pozíciója – amely kortárs költőit-filozófusait az „eszmélet” küzdelmes útján vezette – őbenne az európai racionális gondolkozás „ősbűnétől” való mentességet szabadított fel. Ő a kiválasztott költő, aki „szepőltenül fogantatott” a maga poétikai gondolkodásával, számára az univerzum teljességének érzékelése vált megszólalása pillanatától az egyedül lehetséges formátummá. Verseiben a versalkotó elemek akként állnak össze, hogy a képek, szavak, rímek, egymást keresztező ritmusok nem valamilyen történetben gondolják végig a létezés alakulásának ellentmondásait, hanem önmaguk halmazaként formálódnak az univerzum teljességét magukba élő egységekké.

Amit az európai gondolkozás és művészet mint ellentmondó részleteket tudatosított egymásnak szembefordítva, azt Weöres Sándor alkotásaiban egésznek, összefüggőnek, sőt mi több: összeműködőnek érzékeli. Megéli és kegyelmi állapotként alaptényként fogadja be gyermekkorától a bomló öregkorig a létezés teljességét. A működő világegyetemet.

Ezért van az, hogy amint Weöres Sándor verseire rátekintünk, máris hangzani kezdenek, a létezés teljességét érzékelhetjük minden egyes alkotásában. Hogy a világban létezését tudatosíthassa az egyes ember, beleléphet minden egyes Weöres-versbe. A *Tojáséjtől* a *Háromrészes énekig*. De még a *Táncdal*, a szótári alakzatában látszólag értelmetlennek feltűnő „panyigai panyigai / panyigai ü” esetében is. Az egész formálódik körénk, mikor belelépünk ebbe a teljességbe.

Ugyanakkor a Weöres-költészet nem a létezés leosztottságától független, annak ellentmondásait megkerülő költészet. Csak megalkotottsága éppen a fordítottja a kortárs európai versalkotásnak. Nem a részletek, az ellentétek megéléséből keresi a maga rejtekútját, az egészhez esetleg elvezető látomás megépítésének lehetőségét, hanem éppen ellenkezőleg, az állandóan tudatosított egységes látomásból kiindulva jut el a részletek átéléséhez, a létezés különböző oldalú megfigyeléséhez. Nem a kétségbeesés jeleneteitől keresi a maga elérhető feloldódásait a létezés egységes univerzumában, hanem éppen a biztonság egyensúlyi állapotának tudatosulásából vezet a mindennapi létezés

ironikusan szemlélt tragikus jeleneteihez. A viszonyítás biztonságából hajlik le a bizonytalanságok esetlegességeiig, a törvényszerűség biztonságából szemléli az esetlegességek véletleneinek megjelenését, a most-pontokra szakadó világnak az egyes emberekre, illetőleg a változó korokra osztódó eseményességét. Költészetében ezért él az egybelátott világ egészének ezerarcúsága, sokszínűsége. A véletlenekben megmutatkozó egész csodálatos és megvalósultságában nemegyszer tragikus jelenetezettsége.

Miként az életét a létezésben benne leélő ember is alkalmanként más-más értelmezhetőségét vonja magára ennek a világnak, külső vagy belső hangulatait igyekszik benső létezésével összekötni, akként lehetünk – legalábbis én így vagyok – Weöres Sándor verseivel. Minden egyes vers egy-egy leosztottság. Személyes létezésünk és a létezés teljességének összehangolása. Miként tette ezt például a fiatal költő öregeket szemlélő versével az érett korú zeneszerző, Kodály Zoltán is. Észrevette, hogyan kell Weöres verseihez közelíteni: a személyes leosztottságot átérezni a vers által a létezés egészében. Az *Öregek* esetében – éppen a teljesség összefonódottságának kétségbeejtő megszakadását. Az összetartozás igényét és beteljesíthetetlenségének tragikus drámaiságát. A maga ironikusságában érzékelve. Legyen ez a kodályi módszer a weöresi poétika megértésének mintája.

A *Valse triste*-be ha belelépünk, magunkra vonjuk, mint Ádám és Éva a paradicsom elvesztésekor a ruházatot, akkor máris e létezés teljességének egy az Édentől Keletre szakított pillanatában találhatjuk magunkat. A teljesség tudatából kiválik a teljesség elvesztésének érzete. Ismerve, amit már átéltünk, tudatosítjuk magunkban azt, amit elveszítettünk. A teremtés egészéből rátekintve döbbenünk bele leosztottságunkra. A mulandóságra. Míg nagyszerű európai kortársai az esetlegesen kiküzdött derűhöz tragikus küzdelemmel érkeznek, addig Weöres mindezt a tragikusságot mindvégig iróniával szemléli, mert a derűt nem végcélnak, hanem az alkotás kezdeteként, állandó létállapotnak fogadja.

A teljesség ismeretében a vers az elégiáért vívott harc színtereként alakul az ember poétikai küzdelmévé, a leosztottságot opponáló teljesség utáni vágyakozás megrajzolásává. Kidalolásává.

A leosztottság ellenében a kompozíció megteremtí a létezés teljességének bizalmát. Weöres verseiben élve bátran vállalhatom személyes létezésem bármely esetlegességét, mert ebben az esetlegességben a poétikailag megformázott derű bizonyossága biztatással tölthet el. A világ változásaiban akárha elakadó személyiséget. Mert a létezés egészének megkomponáltsága erőt adó derűvel fogja össze a részletekre leosztódott eseményeket. Magunkban a tragédiára figyelhetünk, a teljesség kompozíciójára figyelve pedig a létezés biztonságát érzékelhetjük. Miként ezt az ifjú Weöres Sándor érzékelte, tragikus vészekkel teli századának derűs ellenpontjára figyelő klasszikus világirodalmi nagyságaival egy időben. Tőlük függetlenül.

A *Valse triste*-re visszatérve, a létezés teljességének derűs befogadása egyszerre ez a vers, és a teljesség részleteinek mulandóságát ironikus melankóliával tudomásul vevő befogadói részvétel a most pontokra szakadó létezés-történetben. Ha társait keressük a magyar lírában, elődjei között ott találjuk *A közéleti tél* hasonló indíttatású létezésre csodálkozását és mulandóságtudatosítását.

Utódai között pedig éppen József Attila utolsó ép versét, a „Költőnk és kora” címűt, melyben a zárókép oximoronja egyszerre villantja fel a világ csodálatos rendjét és idézi meg az alkonyban magát megfészkelő elmúlást. Versébe fogja a létezés kettős arculatát, az abszolút idő harmóniáját és a történetességét a most pontokra szakadó időnek. Az alkotásmód pedig az a „mosolygó” részvétel, ugyanaz a derús poétikai pozíció, amely összefonja Weöres költészetét a vele egyidős világirodalmi poétikai eseményekkel. A *Valse triste* pillanata az a magas pont, amikor a magyar költészet a világirodalom poétikai eseményeitől függetlenül, mégis hozzájuk társulva, velük összhangban szólalt meg.

A tragic joy oximoronzellegének ezt az értelmezését maga Weöres Sándor egyik egysorosában fogalmazza meg a legpontosabban az általa megszült új költői gondolkozás „szepőlten fogantatását”: „Isten rajtad: végtelen könny; Isten benned: végtelen mosoly.”

Kérdés: ennek az oximoronnak a személyes részét, az egyes versek tematikai hangoltságát, az „Isten benned” poétikai alakzattá alakulását miként formálja Weöres Sándor?

Ismertem a költőt emberi esendő formájában, anekdotákkal idézhetném alakját nem egy eseménnyel összekapcsolva, most, hogy költészete globalitásának sajátos univerzalizmusára ráébredtem, alakját átrajzolva látom költői mi-voltából visszaformálódni emberi befogadásra képesített alakzattá: egy bibliai kép jelenik meg számomra, a példabeszédeket kibocsájtó Jézus alakját látom e költészet mögött jelen lenni. A néma Jézust, aki a porban írva gondolja át a szavakat, melyeket majd össze fog rakni, hogy a többi ember ott körülötte megérthesse, hogyan kell az egyénre leosztottan jelen lenni az univerzumban az egyes embernek. Az evangélium Jézusa, aki mintájává válik abban a pillanatban a világvallások nagy alakítóinak, és hát költő követőinek úgyszintén. Az emanáció, a testté váló Ige a kimondás megelőzőttségének pillanatában. „Jézus lehajolt, és az ujjával írni kezdett a földön” (Jn, 8,6).

***

Mindez ugyanakkor nemcsak költők poétikai aktusában jelentkezik. Ennek a megszólalásmódnak a háttérben megjelenik a fizika létszemléletének át-alakulása, ahol a vizsgáló és a vizsgált viszonyában a rátekintés hatásaként a dolgok állandó alakulásban léteznek.

Évtizedekkel ezelőtt, amikor Szentpétervárt még Leningrádnak nevezték, az Ermitázsban volt szerencsém megtekinteni európai vándorújtán a Tutankhámon-kincseket. Azóta hangoztatom, hogy akik ezt létrehozták tudták már mindazt a világmindenségről, amit mi is tudni vélünk. Akár az atomfizika modern tudományát is. Csak nem volt szükségük rá. Mert talán még annál is többet tudtak, mint amit mi európai gondolkozásunkkal tudni vélünk. Hiszen ez az európaiként elhíresült kauzális gondolkozásunk valahol a görög természettudomány és gondolkozás alakulásától vezetett a reneszánsz természet-tudományon, Galilei–Kepler–Newton fizikai módszerességén át a tizenkilencedik század pozitívizmusáig, a pillanatig, amikor a pozitívizmus tudományhitének önbizalma idején Max Planck tanára eltanácsolja fiatal tanítványát a fizikától, mondván, ott már minden törvényekbe szabott. És ekkor következett be egy új esemény a kauzális gondolkozásban: éppen ezeknek a törvényeknek

a megkérdőjelezhetősége. A maga is konzervatív Planck lelkiismereti válságát utóbb Heisenberg adja elő anekdotikus megjelenítésben, mintegy az általam most vizsgált költői megszólalásmódnak jellegzetes-hasonlatos háttereként: „Planck fia később elmondotta, hogy még mint gyermeknek, egy grunewaldi séta alkalmával beszélt neki apja új elgondolásairól. Kifejtette, hogy érzése szerint vagy olyan jelentőségű felfedezést tett, amely talán Newton felfedezéseivel hasonlítható össze, vagy alapvetően téved. Planck tehát már ebben az időben tisztában volt azzal, hogy képlete a természetleírást alapjaiban megrendíti, hogy ezek az alapok egy napon megmozdulnak, és jelenlegi, a hagyomány által meghatározott helyükről új és az idő szerint még teljesen ismeretlen egyensúlyi helyzetbe kerülnek. Planck, aki egész felfogásában konzervatív szellemű volt, cseppet sem örült ezeknek a következtetéseknek. 1900 decemberében azonban nyilvánosságra hozta kvantumelméletét.”⁴

Mindezzel az európai gondolkozási hagyomány, a kauzális gondolkozás határterületéhez érkezünk, amelyet a fizikus Erwin Schrödinger szisztematikusan gondol végig, felfigyelve az európai kauzális (ok-okozati) gondolkozással megalkotott világmagyarázatokban megjelenő „hézagok”-ra („die Lücken, welche die Verständlichkeitsannahme lässt”)⁵. Különös tekintettel *A természet-tudományos világkép sajátosságai*, illetőleg *Mi a „reális”?* című tanulmányaira.⁶

Minderről, Schrödinger gondolatmenetét követve egy évtizede értekezve, magam még az európai kauzális gondolkozás meghatározó voltából kiindulva csak a hézagok felmutatásáig, a hézagokból eredő költői kiigazítások szükségességéig jutottam.⁷ Mostani meglátásom túlvezet akkori álláspontomon. De hogy mai elgondolásomat meghatározhassam, össze kell foglaljam akkori gondolatmenetemet. Kiindulásként a Schrödinger által a „megérthető véletlen” („der verständliche Zufall”) felvetette csapda-helyzetből indulok ki:

„Szerintem itt (a fizikában), akárcsak ott (a történelemben), fáradozásaink megbecsült eredménye a vizsgált tárgy egyre világosabban taglalt, szemléletes összképe, amelynek összefüggéseit jól értjük. Az összefüggéseket itt és ott egyaránt tökéletesen szétrombolná, ha az igazság iránti túlzott aggodalmaink miatt úgy éreznénk, mindent el kell hagynunk, amit az érzékek közvetlen ítélete nem igazol vagy kívánatra nem bizonyítható, ha kénytelenek volnánk minden állításunkat úgy megfogalmazni, hogy az érzékelésekkel való kapcsolatuk köz-

⁴ Werner Heisenberg, *Fizika és filozófia*, in: Uő, *Válogatott tanulmányok*, ford. Kis István, Gondolat, Bp., 1967, 75.; németül: Werner Heisenberg, *Physik und Philosophie*, 1959, Ullstein Buch NR. 249., West-Berlin, 1961, 1617.

⁵ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, ford. Nagy Imre, Gondolat, Bp., 1985², 301.

⁶ Magyar idézetek: Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m. Eredeti szövegük: Erwin Schrödinger, *Die Besonderheit des Weltbilds der Naturwissenschaft*, in: Uő, *Was ist ein Naturgesetz? Beiträge zum naturwissenschaftlichen Weltbild*, R. Oldenbourg Verlag, München–Wien, 1962; német nyelvű idézeteink az 1997-es müncheni, 5. kiadás 27–85. alapján; Erwin Schrödinger, *What is real?* (1960), in: Uő, *My view of the World*, translated from the German by Cecily Hastings, Cambridge at the University Press, 1964, 61–110.

⁷ *A nyugati gondolkozás „hézagai” a poétikában*, in: *Identitás és kulturális idegenség*, szerk. Bednánics Gábor, Kékesi Zoltán, Kulcsár Szabó Ernő, Bp., Osiris, 2003 (Osiris könyvtár), 122–171.

vetlenül megnyilvánuljon. (...) arról van szó, hogy valahányszor emez történik, utána amaz következik. Igen röviden kifejezve: régebbi tapasztalatainkat írjuk le, azzal az állítással együtt, hogy ezek adott esetben ugyanabban a sorrendben és kölcsönös függőségben ismétlődnek meg. Ez az állítás nem üres szó, hanem a leírás lényeges része. Ezenkívül rendszeres, mindig újra szükséges járulék, amely nem »váltható meg« egyszeri kijelentéssel. Ez a »valahányszor« ugyanis nem minden eseménysorra igaz, csupán egyesekre; ám vannak más eseménysorok is. Az a lehetőség, hogy a természeti történések olyan törvényszerű eseménysorokba rendezhetők, amelyekre a »valahányszor« érvényes, önmagában is olyan dolog, amelynek szeretnénk az okát ismerni. Lehetséges ez? (...) Az érthetőségi doktrína lényege, hogy az események vizsgálata során mindig olyan észleléseket és megfigyeléseket gondolunk együvé, amelyek a szükségszerűség kapcsolatában állanak. Kibogozzuk a kauzális láncokat, és ezeket nevezzük csupán lényegesnek. A valóságos életben azonban mindig sok száz kauzális lánc keresztezi egymást, s így állandóan olyan események találkoznak, amelyek nem állnak egymással megérthető kapcsolatban, amelyek együttes bekövetkezését a természettudományos gondolkodásúak véletlenszerűnek látják. Olyan dolgokról van szó, mint egy napfogyatkozás és egy csatavesztés; egy fekete macska, amely balról keresztezi az utat, és az ugyanazon a napon bekövetkezett üzleti balsiker. De olyan dolgokról is szó van, mint a Baselen való átutazás közben egy elgázolt kutya miatt lekéssett vonat, aminek következtében ugyanaznap egy isztambuli távoli ismerőssémmel találkozom és ez (logikai szubjektum továbbra is az elgázolt kutya) egész jövőendő életemet új útra irányítja; vagy egy konflis, amely éppen akkor halad el az épület előtt, amikor a második emeleti ablakból egy kisbaba egy lámpaoszlop tetejére esik, s az elszakadó ruhácska úgy fékezi le esését, hogy a konflis tetejére, onnan a bakra pottyán, és egy zúzódással megússza (az utóbbi eset apám családi krónikájából származik). De még az ilyen kivételes eseményektől eltekintve is, mindenki, aki egy jól ismert életutat, például a sajátját, pontosan megvizsgálja, azt a benyomást nyerheti, hogy az okozatilag össze nem kapcsolt események vagy körülmények véletlen egybeesése igen nagy szerepet játszik, sőt tulajdonképpen az érdekes főszerepet, amelyekhez képest az átlátható kauzális láncok szerepe triviálisabbnak tűnik, mint az a mechanizmus, amely a tulajdonképpen szándékolt előadás hordozója, az a billentyűzet, amelyen a néha szép, néha hátborzongató, de mindig értelmes harmóniát lejátsszák. Ez arra a következtetésre vezethet, hogy az érthetőségi dogmatika, bármilyen ésszerűnek látszik is, a minket érdeklő összefüggéseknek csupán egy kicsiny, mégpedig a legtriviálisabb részét tárja föl, míg a főrész megértetlen marad.”⁸

A nyugati, objektivitásra törekvő gondolkodás válságaként éli át mindezt, és így jut el a „Kelettel való keveredés” („Blutmischung mit dem Osten”) szükségeléséig: „Az ellentétes kiút a tudat egységesítése” („Der entgegengesetzte Ausweg ist die Vereinheitlichung des Bewusstseins”)⁹.

⁸ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 221–326. (idézett német nyelvű tanulmányban 50., 48., 52–54.)

⁹ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 270., ill. 269. (idézett német nyelvű tanulmányban: 74, 73.)

Schrödinger a felvetett világnézeti problémák átgondolására nem filozófusként és nem filológusként, de kora természettudományos horizontjáról tekintve szakít ki eseményeket, sorol fel antinómiákat az európai gondolkozás történetéből, amelyek „bosszantó fellépésük”-kel „valahányszor előkerülnek, újból zavart, meglepetést, kellemetlen érzést okoznak” („Es sind altbekannte Antinomien, welche, sooft man daran erinnert wird, aufs Neue Verlegenheit, Befremden, Unbehagen erzeugen.”)¹⁰ Schrödinger Herakleitosztól indul, de eljut ahhoz az Eddingtonhoz, akinek ismeretterjesztő könyve a két háború közötti időben a magyar írók és költők alapvető olvasmányai közé tartozik,¹¹ aki leírja bevezetőjében „a maga »két íróasztalát«, a mindennapi életből ismert alanyi íróasztalt, amelynél ül, amelyet maga előtt lát, s amelyre támaszkodik, továbbá a természettudományosat, amelyből nemcsak hiányzik minden érzékminőség, hanem ráadásul rendkívül lyukacsos is; hiszen javarészt légüres térből áll, amelyben csupán viszonylag (azaz a köztük levő távolsághoz viszonyítva) apró atommagok és elektronok mérhetetlen száma nyüzsög összevissza stb. A kedves öreg házibútor és a fizikai modell hatásos szembeállításához, amely utóbbi a tudományos leírásnál az előbbinek a helyét el kell hogy foglalja, az alábbi megjegyzést teszi: »A fizikus világot a szemlélő a mindennapi élet színdarabja árnyjáték-előadásának látja. Könyököm árnyéka árnyékasztalon nyugszik, miközben az árnyék-tinta elfolyik az árnyékpapíron. (...) Annak az őszinte fölismerése, hogy a fizikai tudományoknak árnyékvilággal van dolguk, az utóbbi idők egyik legjelentősebb vívmánya.«¹²

Schrödinger szerint a fiziológus Charles Sherrington „*Gifford Lectures*” kötete határköszerepet játszhat az imígyen felvázolt gondolkozás történetében. Sherrington a következőket írja: „A tudat, mindazok után, ami érzékeléssel megtudható róla, térbeli világunkban kísértetiesebb a kísérteteknél. Láthatatlan, megfoghatatlan, körvonal nélküli dolog, sőt egyáltalában nem is »dolog«. Érzékelés nem igazolja, és sohasem fogja igazolni”¹³. Schrödinger ehhez hozzáteszi: „A kettő közül tehát az egyik megváltoztathatatlanul kísértételeire van kárhozthatva, vagy a természetkutató objektív külvilága, vagy a tudat, amely elgondolásával az előbbit fölépíti, miközben saját maga abból visszavonul” („Eines der beiden scheint also unabänderlich zum Gespenster-dasein verurteilt zu sein, entweder die objektive Außenwelt des Naturforschers oder das Bewusstseins-Selbst, welches denkend jene aufbaut, wobei es sich aus ihr zurückzieht”)¹⁴.

¹⁰ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 260. (idézett német nyelvű tanulmányban: 63.)

¹¹ A. S. Eddington, *The Nature of the Physical World*, Cambridge University Press, „Gifford Lectures”, 1928); magyarul: Sir Artur Eddington, *A természettudomány új útjai*, ford. Dr. Donhoffer Szilárd, Franklin, Bp., 1935

¹² Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 262–263. (idézett német nyelvű tanulmányban: 66–67.)

¹³ Charles Sherrington, *Man on his Nature*, Cambridge University Press, 1940, 357. Idézi Schrödinger *Die Besonderheit des Weltbilds der Naturwissenschaft* című tanulmányában angolul: „Mind, for anything perception can compass, goes therefore in our spatial world more ghostly than a ghost. Invisible, intangible, it is a thing not even of outline; it is not a »thing«. It remains without sensual confirmation, and remains without it for ever” (67).

¹⁴ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 264. (idézett német nyelvű tanulmányban: 68).

Hol foglal helyet ebben a szerkezetben maga az ember? A fizikus – itt már poétikai helyzeteket felidézve – szükségesnek tartja felfigyelni erre is: „A festő nagyméretű festményeibe vagy a költő költeményeibe néha jelentéktelen mellékalakokként beilleszti saját magát. Az *Odüsszeia* költője például abban a vak énekesben, aki a phaiakok csarnokában Trójáról dalol és a sok megpróbáltatáson átesett hőst könnyekig meghatja, szerényen nyilván önmagát illesztette be eposzába. A *Nibelung-eposzban* is van egy részlet, az osztrák földön való átvonulás, ahol egy költővel találkozunk, akiről az a sejtés, hogy az eposz szerzője. Dürer *Mindenszentek* című képén a felhőkben magasan lebegő Szentháromság körül két nagy körben álldogálnak imádkozva a hívők, az üdvözltek köre a levegőben, az emberek köre a földön. A királyok, császárok és pápák alattuk. S ha emlékezetem nem csal, a földi körbe szerény mellékalakként, amely hiányozhatna is, a művész saját térdelő alakját is odafestette. Szerintem ez a legjobb hasonlat a szellem zavaró kettős szerepére: egyrészt ő a művész, aki az egészet megalkotta, a képen viszont jelentéktelen mellékfigura, amely el is maradhatna, anélkül hogy az összhatást lerontaná [...] azon tipikus antinómiák egyikével van dolgunk, amelyek attól származnak, hogy legalábbis eddig még csak azon az áron sikerült érthető világgépet felépítenünk, hogy a szemlélő és építő abból visszahúzódik, s nincs többé benne helye. A belekényszerítési kísérlet értelmetlenséget eredményez [...] Mint ahogyan a tér-időbeli világmodell szintelen, néma és megfoghatatlan, vagyis hiányoznak belőle az érzékminőségek, ugyanúgy hiányzik belőle egyáltalában mindaz, aminek értelme egyedül a tudatos, szemlélődő és érző Énhez való kapcsolatban van. Elsősorban az erkölcsi és esztétikai értékekre és mindenféle értékre gondolok, mindenre, aminek kapcsolata van a történések értelmével és céljával. És mindez nemcsak hiányzik, hanem szervesen nem is illeszthető be. [...] A természeti történések önmagukban se nem jók, se nem rosszak. Ugyanígy se nem csúnyák, se nem szépek. Az értékek hiányoznak. Az értékek, és főleg az értelem és cél. A természet nem célok szerint cselekszik. Amikor egy organizmusnak a környezethez való célszerű alkalmazkodásáról beszélünk, akkor tudjuk, hogy ez csak kényelmes szólásmód. Ha szó szerint értjük, tévedünk. Világképünk keretében tévedünk. Ebben minden csak szigorúan kauzálisan kapcsolódik egymáshoz. De tisztán természettudományos kutatással a legkevésbé sem tudjuk meghatározni a nagy egésznek az értelmét. Minél alaposabban vizsgálódunk, annál értelmetlenebb minden. A lejátszódó színdarab nyilvánvalóan csak a szemlélődő szellemmel való kapcsolatban nyer jelentést. De hogy ez milyen kapcsolatban áll vele, arról a természettudomány csak értelmetlenségeket tud mondani: mintha éppen annak a színdarabnak a következményeként jött volna létre, amelyet éppen néz, s el is pusztul majd benne, amikor a Nap kihűl, s a Föld jég- és kősvataggá válik.”¹⁵

Ezzel pedig eljutottunk az „objektivitásból eredő hézag”-hoz, a kauzalitás-sal végiggondolt objektiválás határesetéhez. A tudós így folytatja: „A világ csak egyszer adott. Semmi sem tükröződik. Az ősminta és a tükörkép egy. A térben és időben elterülő világ a mi elképzelésünk. Hogy ezenkívül még valami más is,

¹⁵ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 278–280. (idézett német nyelvű tanulmányban: 83–85.)

arra legalábbis a tapasztalat – mint ezt már Berkeley püspök is tudta – semmilyen támpontot sem nyújt.”¹⁶

Ha így tekintem, az univerzum értelmezése kiegészítésre szoruló tudásunk feladata marad. Eltérve most már a természettudományoktól, a poétika feladata az a kiegészítés, amelyre huszadik századi tapasztalatait követve például versmagyarázataiban maga Szabó Lőrinc is szorítkozik. A keresztény hagyomány mellé tanulmányozni kezdi a keleti mítoszok és gondolkozásmódok történetét, és azok gazdagságát akarja átemelni a nyugati gondolkozású magyarázatok sorába. Szándéka ezek szerint nem több, mint egy nagyigényű műfordító vállalkozása. „Csuang-ce filozófiájának egy kivonatos könyvét (Diederichs Verlag) sokat olvastam, rengeteg, számunkra érthetetlen anekdota és forgács van ebben is meg a társaiban is, úgy-hogy tucatjával, sőt százával kellett átrágni magát az olvasónak, míg valami európai logika számára felfogható képet talált. Ugyanilyen kiadásban olvastam Mengcét is és Konfuciuszt meg Lao-cét, a Védákat stb. (...) Én antikrisztianus méregből, ifjúkori dühmaradványokból, de igazságérzetből is elhatároztam, hogy ebben a nyavalyás keresztény Európában, illetve Magyarországon terjeszteni fogom más, nekem tetsző vallásoknak és népi hiedelmeknek az anyagát: akadtak jó, bölcs és szent emberek, nem csak ebben a vén Európában! (...) így vettem én sorra, illetve akartam sorra venni a hindu és kínai (nagyreszt buddhista) dolgokat, és hittem, hogy évtizedek múltán a tanulóifjúság lelkébe ezek is beleivódnak a verseim révén éppúgy, ahogy a keresztény prédikációk. Azonkívül fantasztikus és groteszk anyagot is nyújtottak. Csuang-ce könyve: *Das wahre Buch vom südlichen Blütenland* igen sok feldolgozásra csábított. De csak azokat tudtam megformálni, amelyek intellektuálisan is legalább egy édes, drága nő szeretetének a hevével szóltak a képzeletemhez. Mindezek a témák többnyire hosszadalmasak és mindenesetre prózaszövegek voltak, úgy, hogy a szerkezetet, a kivonatolást, az európaizáló-sukat is én adtam meg.”¹⁷

Szabó Lőrinc esetében ez a „hézagvadászat” eredménye a „Kelettel való keveredés” szükségeléséig vezet, „a tudat egységesítésé”-hez. Nem felismeréséhez, de poétikai gyakorlatához. A *Harc az ünnepért* kötet még a kauzális szemlélődés programja segítségével birkózik a tudat egységesítésének esélyével (*Rádiózene a szobában*), illetőleg lehetetlenülésével (*A hitetlen büntetése*),¹⁸ de a *Tücsökzene* leíró darabjainak misztikával töltekező átírása már annak az univerzális szemléletmódnak az alkotásfolyamatban való megnyílása,¹⁹ ame-

¹⁶ Erwin Schrödinger, Válogatott tanulmányok, i. m., 277. (idézett német nyelvű tanulmányban: 81.)

¹⁷ Szabó Lőrinc, *Vers és valóság: Bizalmas adatok és megjegyzések*, s. a. r. Lengyel Tóth Krisztina, jegyz. Lengyel Tóth Krisztina, Kiss Katalin, Bp., Osiris, 2001 (Osiris Klasszikusok); interneten: www.irodalmiakademia.hu, Szabó Lőrinc címszó alatt, 86–87.

¹⁸ Lásd Tornai Józseffel folytatott eszmecserémet: *Centrum és redivivus* című könyvem *Egri kihívások* című fejezetének részletében, in: Parnasszus Könyvek, Magasles sorozat VIII., Budapest, 1012, 7–19.

¹⁹ A *Tücsökzenét* Szabó Lőrinc életrajzi versezetként emlegette megalkotása idején, mégis készülésének fele idejében belátta, hogy a strófákat át kell hangolnia, metafizikai töltettel kell telítenie, és akkor az életrajziság is egy a huszadik századi ember léthelyzetére pontosabban rákérdező szövegegyüttest fog végső soron kialakítani. „Ittlétem alatt 45 verset írtam,

lyet a fizikus Heisenberg a kauzális gondolkozásból való kilépésként jellemez. Arra a Heisenberg által tudatosított Bohr-megfigyelésre keresi a választ, amely a megfigyelőt magát is belehelyezi a megfigyelt világegészbe. „A kvantumelmélet, mint Bohr kifejezte, arra emlékeztet bennünket, hogy az élet harmóniájának keresése közben sohase felejtjük el: az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk” („In dieser Weise erinnere uns, wie Bohr es ausgedrückt hat, die Quantentheorie daran, dass man beim Suchen nach der Harmonie im Leben niemals vergessen darf, dass wir im Schauspiel des Lebens gleichzeitig Zuschauer und Mitspielende sind“).²⁰ És amely egybeeshet a kései Heidegger érdeklődésével a keleti gondolkozás iránt, és a világ egészként való helyreállításának szándéka tudatosításával (*Aus einem Gespräch von der Sprache zwischen einem Japaner und einem Fragenden*). Hasonlóan a T. S. Eliot költészetében végbemenő váltással, amely *Az üresek* „harc az ünnepért” küzdelméből az *Ariel-dalok*on át vezet el a kvartettek múltbeli meghatározottságú, személyes leosztottságból alakuló „tücsökzenés” metafizikájáig.

Schrödinger e misztikus metafizikára jellemző szöveggént egy 13. századi perzsa-izlám misztikustól, Aziz Nasafitól idéz: „Az élőlények halálakor a lélek a lélekvilágba, a test a testvilágba kerül vissza. De eközben csak a testek változnak. A lélekvilág egyetlen lélek, amely fényként áll a testvilág mögött, s minden egyes létrejött lényen, mint ablakon átcsillan. Az ablak minőségétől és nagyságától függően több-kevesebb fény hatol a világba. A fény maga azonban változatlan marad” („Beim Tod jedes Lebewesens kehrt der Geist in die Geisterwelt und der Körper in die Körperwelt zurück. Dabei verändern sich aber immer nur die Körper. Die Geisterwelt ist ein einziger Geist, der wie ein Licht hinter der Körperwelt steht und durch jedes entstehende Einzelwesen wie durch ein Fenster hindurchscheint. Je nach der Art und Größe des Fensters dringt mehr oder weniger Licht in die Welt. Das Licht aber bleibt unverändert“).²¹ Szinte ennek

---

a Tücskök összlétszáma tehát 160. Ezek túlnyomórészt nehezebb témák [...] nagyon sok elképesztően meglepő lesz, s oly fokon viszi a spiritualizmust a lírában, mint ameddig én eddig sose tudtam – tudósítja feleségét. – Viszont a hang és a szellem emeltebb volta s az egész mű kompozíciója miatt a már meglevők egésze némi áthangolásra szorul, hogy ne legyen túlhirtelen az átmenet a gyermeki hangból az éretthe: most inkább ezen dolgozom, az összehangoláson” (1946. január 11., Sóstóhegy, *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése, 1945–1957, II*, szerk., jegyz., Kabdebó Lóránt, Magvető, Bp., 1993, 34.). „Hát elég jól haladtam, tíz darabbal előbbre jutott az egész mű, viszont rájöttem, hogy a meglevőből nagyon sok a használhatatlan. Ugyanis háttérbe kell szorítani a pusztán életrajzi jellegűeket, s vagy másképp kezelni az anyagukat, másképp feldolgozni, vagy pedig egészen mellőzni, úgyhogy a teljes könyv elsősorban, legelsősorban lírai hatású legyen [...] Nem tudom, mit csináljak [...] Sokat át kell még írni [...] Szerencse, hogy a ciklus eleje teljesen kész [...] Az itteni tíz is revízióra szorul még” (1946. július 23., Igal, *Harminchat év, I*, m., 42–43.). Már a félig kész darabok ismeretében ír feleségének, átézve a korábban késznek vélt versszövegek kihívását, felismerve a bennük – az alkotás során – átszerveződő poétika igényét.

²⁰ Werner Heisenberg, *Fizika és filozófia*, i. m., 102.; németül: Werner Heisenberg, *Physik und Philosophie*, i. m., 40.

²¹ Erwin Schrödinger, *Válogatott tanulmányok*, i. m., 269. Az idézetet veszi: Fritz Meyer: *Eranos-Jahrbuch* 1946, Rheinverlag, Zürich, 1947, 190. (idézet német nyelvű tanulmányban: 73.)

a szövegnek az illusztrációja is lehetne Weöres Sándor *Grádicok éneke* című versciklusának záródarabja. Szövege a „testvilág”-ot éppúgy érzékeli:

Vagy azért kell-e élnem,
 hogy haldokolva, kedvét
 messziről sóvárogjam kiszakadtan,
 örvényben ingva nézzem,
 mily diadalmenetként
 vonúl, nem növe-fogyva, mozdulatlan!

mint a „lélekvilág”-ot:

A változó világon
 átnyúlva szakadatlan,
 fürdöm oly végtelen harmóniában,
 mit a művészi álom
 nem rögzíthet szavakban,
 belőle a versben szilánk van.

Ez a szünetlen élmény
 eltávolít a földtől,
 fejemet kéken-túli égbe ásom,
 többé már nem remélvén
 táplálékot göröngytől,
 zord idegen lett boldog vallomásom.

Nem gyarapodni többre,
 nem élni, oda vágyom,
 honnan hűségesen kísér szerelmem,
 izzón olvadni benne,
 legyen szabadulásom
 attól, mi én, s nem az ő tükre bennem.

Ez esetben a poétika által felszabadított sokféleség nemcsak az individuális szabad akarat teherpróbája, hanem a személyes létezés elrendezettségének, biztonságérzetének megnyilvánulása.

Mindehhez pedig hozzáfűzi a maga ars poeticus *Ajánlását*, rögzítve a vers megszületésének pillanatát a maga személyes ironikus nézőpontjáról, a találkozási pontról az univerzum és a leosztott személyesség metszéspontjában.

Fenség, a változókért
 Ha tehetek szemernyit,
 Segéld szamar-hátam, terhet cipelni;
 Míg szorgos a rogyó térd,
 Örök fényed sem enyhít:
 Életed és életem valamennyi.

Ezt érzekelem az európai gondolkozás és poétika egyszerre feltűnő meghatározó jelenségeként, ez az összemunkálása az időnek, amely a most-pontra szakadó időben érzékelti tudta az abszolút idő igényét. Ezt nevezem Weöres pillanatának, amely valóban érdemes erre a kiemelt ünneplésre: egyetlen klasszikus értékű poétikai eredményben az emberi létérzékelés optimumát átélni képes teljesítmény megjelenéseként.

***

Tíz éve mindezt mint a hézagok kitöltésének adaptációját értelmeztem, a kauzálisan gondolkozó európai költők, írók (a magyarok közül József Attila, Szabó Lőrinc, Szentkuthy) érdeklődésének meghosszabbításaként. Belevéve ebbe a sorba magát Weöres Sándort is. Közülük mára Weörest a tudat egységesítésének poétikáját elméletében és gyakorlatában egyként kidolgozó nagy világirodalmi mesterként értelmezem. És erre gondolom végig a *Fairy Spring*²² című ciklusa szerveződésének fázisait.

Az Antik ecloga megjelentetése önmagában. A verses jelenet, amely – különálló létében – inkább illene Babits *Erató*jába (ott is inkább a Babits, mint a Szabó Lőrinc-fordította darabok közé), valójában a „*Freskók és stukkók egy vidám színházba*” alcímet viselő tündéri kinyílás-sorozat egyik darabja. Amikor kiemelte és közlésre külön címmel leadta szerzője, nem is tudom, miért jelölte az eclogát az antik jelzővel. A disztichon miatt? Amely akkoriban nem volt divatos költői forma? Vagy ironikusan: a téma és a tények különbségét hangsúlyozandó? A biedermeier diákidillnek értéket, súlyt, emberi méltóságot adva. Ezzel kivonta a teljes kompozícióból, de egyben kiemelte „realista” színhelyéből, az úri-középosztálybeli játszadozások világából is. Áttette a játékot a metafizikai mezőbe. Nem úgy, mint Móricz, Kosztolányi vagy Márai diákvilágot idéző regényeiben (*Forr a bor, Aranysárkány, Bébi vagy az első szerelem*), ahol a környezet von komor keretet a szerelemmel kacérkodó ifjak egymást ismergető játszadozásának. Weöres kiemelve szabadon lebegteti a történetet: a játéktól a beteljesülésig. A beteljesülésben is megtartva a játék hangnemét. Diadalra juttatva ezzel itt, ebben a „nyomorúságos konkrét versben” is azt a derűt, amelyet monográfusa a Weöres-költészet legfontosabb kiküzdött sajátosságának tekint, joggal. A derűt, amely az ittlétben keresi meg az autentikus idő lényegét: az anekdotában az ima megtestesülését.

Az akaratlanul is országos botrányt provokáló első megjelenése a versnek Weöressel való személyes megismerkedésünknek is kiindulópontjává vált.

A költeményt az Új Írás című, akkor még eléggé új keletű, a Kádár-féle konszolidációt reprezentáló folyóirat közli – óriási országos fölháborodást kiváltva. A bal- és jobboldali prűdéria egyként elszabadult, egymást felerősítve majd elsöpörte a szerzőt és szerkesztőt egyaránt. Napokig csengett a telefon a szerkesztőségben – mondják –, és hangok csak annyit ordítottak bele: Ecloga.

Az 1956-os válogatás, *A hallgatás tornya* óta a *Tűzkút* volt az első megjelent új Weöres-kötet. A költő nem tartozott a kultúrpolitika kedveltjei közé,

²² Megjelent a *Tűzkút* című kötetben. Magyar Műhely, Párizs, 1964. 95–104.; Magvető Könyvkiadó, Bp., 1964, 111–119.

bárha egyre többen próbálták-próbáltuk – így-úgy – tudatosítani, hogy személyében egyik legnagyobb élő költőnk tisztelhetnénk. Magam részéről a Napjaink című folyóiratban, amelynek sokáig a vers-rovatát szerkesztettem, szinte mindegyik számban közöltem ekkoriban egy-két Weöres-verset. Ezúttal az idétlen országos felháborodás szelét is igyekeztem a jó ügy vitorlájába fogni. Ha mindenki beszél az *Antik eclogáról*, akkor könnyűszerrel tudok közönséget szerezni, akiknek – „csapdába” csalva őket – a nagy költőről beszélhetek. Jó színészek nagy verseket mondtak (például a teljes *Istár pokoljárását*), egy mondat el is hangzott az inkriminált versről, aztán sok érdeklődő embernek méltó tálalásban bemutattuk Weöres Sándor pályáját. Mindent megírtam az általam személyében még nem ismert költőnek, elküldtem a helyi lapok hasonló értelemben fogant sajtóvisszhangját, jelezve, sajnáltuk, hogy végül nem tett eleget meghívásunknak és nem vett részt a – mondhatom – méltó ünneplésén. 1964. május 24-i dátummal levelet kaptam Weöres Sándortól:

Kedves Kollégám, megbocsásson, hogy egy hónapos késéssel köszönöm meg értesítését a szerencsétlen vers körüli boxmeccsről. – Tulajdonképpen vers-részlet, s az egész vers, ahogy a „Tűzkút” kötetben megjelent, már nem ilyen olcsó diákcsemege, melytől százezer kispolgár egyszerre versolvasóvá és megfellebbezhetetlen hozzáértővé válik.

Jobban szeretem a nem konkrét, lebegő, megfoghatatlan verseket: mert aki beléjük akar hatolni, fel kell hogy ajzza az intellektusát, fantáziáját, intuícióját, teljes emberi regiszterét. A sokat kárhoztatott „értelmetlen” verstől, ha valaki mégis meg akarja érteni: gazdagabbá lesz az olvasó, fel kell hogy emelkedjék. De az a nyomorúságos konkrét vers nem dolgoztatja meg az olvasót, nem kíván tőle erőfeszítést, áldozatot, lefekszik neki, mint... Na hagyjuk.

Azt hiszem, az idén még lesz alkalmam Miskolcra látogatni; feleségem ott akarja kezeltetni magát Petró Sándor doktor barátunkkal. Remélem, hogy beszélgetünk sok mindenféléről. Addig is köszönettel sokszor üdvözlöm Telesi Györgyit, Szekrényesit²³ és a többieket. Minden jót kíván szeretettel Weöres Sándor.

A történet poénja azután a következő. Nemsokára, amikor személyesen is megismerkedtünk, előhoztam sajnálkozva távollétét. Mire azt válaszolta: nem félelemből nem jött el, hanem attól tartott, hogy ha kérdezik, el kell mondania, hogy a vers nem is erotikus jelenet, hanem valójában vallásos költemény. És hát ez, 1964-ben még nagyobb „bűnnek” számított volna. Mára mindez mosolyogni való anekdotikus történet. Anekdota, amelyet – mármint a műfajt – Weöres Sándor nem szeret, sőt egy életen keresztül küzd versalkotásában ellene. Mégis ezúttal az anekdotába csomagolt levél és az utólagos kiegészítés éppen költészete lényegi sajátóságára döbbsenhet rá.

Mert miről is szól – az *Antik eclogát* is magában foglaló teljes ív – a *Fairy Spring*? Egy európai kamasz a szerelmi élet idilli jeleneteiben önmaga léte-

²³ Dr. Petró Sándor divatos művészetkedvelő miskolci orvos volt. Telesi Györgyi, akkor a Miskolci Nemzeti Színház művésznője mondta az *Istár pokoljárását*, Szekrényesi Lajos szerkesztőtársam 1956 óta ismerte a költőt, ő kérte számomra közlésre a verseket.

zésére ébred rá, és ezzel egyben az embernek a létezésbe ágyazottsága is tudatosodik a számára; történetet prezentál, de metafizikát teremt ezáltal. Egy szüzesség elvesztésének a története és a szüzesség elvesztésének története: beavattatás a létezésbe. Nem lineáris elbeszélés, hanem a kiteljesedő erotikus események kiváltotta boldogság és gyönyörűség, borzadás és elsietés egymást kiegészítő folyamatának néhány történettel való jelölése. *Psyché* előképe. Ezúttal fiúszerepben. A „mocorgó”, „ébredni kívánó” szerelemtől ível a versciklus a „tapasztaló összesimulás”-ig. Jelenetekből történet, történetből élet, erotikából a létezés titkait érzékelő mitológia. Mindez egyszerre e versciklus, és általában a vers Weöres költészetében. Európai – írtam, a környezetrajzra utalva; egyetemes érvényű – mondom, a létezésben elhelyezett mitikus esemény értelmezéseként. Miként ezt a kortárs európai irodalommal szinkronban kitűnő kortársa, Szabó Lőrinc úgynevezett „mohamedes” versében²⁴ a személyes lét és mítosz keresztvezési pontján megfogalmazta: „Ima a gyönyör, a gyönyör ima.”

A költőnek sajátos emlékezete van. Ritmusérzék? Szómágia? Asszociációs készség? Képpalkotás? A *Fairy Spring* esetében is népdal-ihlettől az antik költészet metrumjaiig, népi jelenettől a polgári „úriszoba” ismeretéig benne minden hagyomány és tapasztalat. De mindez csak technikai adottság, amelynek segítségével – művészetelmélete szerint – „az alaktalant formássá építi tudatos akarattal”, amely „az eredmény szépségéért felelős”.²⁵ Nála közegellenállás csak mindez (máskor röptető költői adottság, sokszor az alkotói lehetőség maximuma). Weöres mindezen szükséges adottság birtokában olyan ősi meghatározottságra ébred rá minduntalan, amelyben a létezés összefüggései, kapcsolódásai szikrázhatnak fel.

Az evidenciák természetességével világosít fel olyan összefüggésekről, amelyek benne élnek az emberben, csak nem merete tudatosítani jelenlétüket. A gyermek naivitásával felszabadultan mondja ki mindazt a Weöres-vers, amit a bölcsek évezredek óta is csak bizonytalanul fogalmaznak. Persze nem naiv művész ő: tudja pontosan azt is, amit a „bölcsek” leírtak. Természetesen „doctus” poeta ő is – a javából. Csakhogy amikor a vers születik a számára, akkor egy olyan emlékező mechanizmus dolgozik benne, amely a mesék, mítoszok, népdalok, barlangrajzok létrejöttét is ihleti, talán meg is előzi. Olyan lényegi összefüggések élednek benne, amelyekről a hagyományos gondolkozásban – és ennek következtében a hétköznapi életben – már tudomásunk sincsen, pedig mégis ezek szerint cselekszünk. Így alakult ki a hagyományban a bűntudat egy formája, amely a cselekvést szembeállította a normatív gondolkozással. Weöres nem cselekedeteket jellemez, hanem a cselekvéseket meghatározó összefüggések szemlélése alapján felszabadítja az embernek a létezésben való helykeresését.

²⁴ Egy régi esszékötetben Mohamed történetét találja keletről, nyugati interpretációban. William Bolitho (1890–1930) könyvében, *Twelve Against the Gods. The Story of Adventure*, amelynek IV. fejezete „Mahomet” élete. Első kiadása: 1929. Az 1945-ben a *Tücsökzene* elkezdése előtt *Hálaadás* címmel befejezett verset végül is a *Tücsökzene* megjelenése után, *Az üresek és a Mágusok vonulása* fordítása idején, 1948-ban adja közre Szabó Lőrinc, az általa is szerkesztett *Válasz* című folyóiratban.

²⁵ Weöres Sándor, *A vers születése (Meditáció és vallomás)*, in: *Egybegyűjtött írások 1–3*. Magvető Könyvkiadó, 1986, 1. kötet, 221., ill. 223.

Mint például a *Fairy Spring* esetében a „csodás kinyílás” eseményében ünnepli a mindenkor meglévő aranykort, amelyet bárki elérhet, ha a csodás kiteljesedést életelvé, „imává” varázsolja: „Ámor mondja: Boldog, aki az élet minden állapotában ugyanúgy küzd, sért, haragszik, mint az első egyesülésben: folyton a bizalom perceit éli, az ő-örök Aranykort.” Azt hiszem, ezzel igazolódik a versre vonatkoztatott „antik” jelző. A testeknek egysége. De Weöres nem áll meg itt; felfedez-megidéz ebben az idilli jelenetben valami mást is, lehet, hogy Kelet ihlete is kellett hozzá, végeredményében én mégis a keresztény világot érzékelem benne és általa. Lásd az V. részben. Idézem a teljes szöveget.

„Ámor mondja: – Engesztelő máglyatűz minden bántalomért és bánatért: ez a két szeretőnek rohama egymás ellen, valamennyi gátat áttörve, csak egy lassítja: akaratlan kímélet a másik iránt, ő maga sem tud róla. De párja semmitől sem szenved inkább, mint éppen e kímélettől, pedig benne is ugyanez lakik. Végül a kettő eggyé olvad, és mégsem egy: nem marad más feloldatlan, mint ez a tétova mozdulat: fátyol-vékony, mégis páncél-erős határ mindörökre; titok, melyben az irgalom a szerelemnél is hatalmasabb. Ez a pillanatnyi megingás, parányi késlekedés veti borúba, viszályba és szenvedésbe a világot; mégis nélküle a szerelem mindent rögtön elhamvasztana, tüzét az érzéketlen porszem se bírná – mondja Ámor.”

A kortárs magyar regényirodalom jelzi ezt, csakhogy szintén csak mint „hézag”-szindrómát, a diszharmoniót hangsúlyozva: Szentkuthy magatartásképletében a keresztény hagyomány megkötő erőként ellentozza a világ erotikus átélését (lásd a *Prae* című regény záró harmadának etikáját és a *Fejezet a szerelemről* című „maszkos” regényének tematikáját); Németh László pedig (utolsó regényének címébe is emelve: *Irgalom*) szembeállítja (hosszas alkotói vívódás eredményeként) az irgalmat a szerelem erotikájával; a nyugati világban ugyanakkor – ezzel ellentétben – a szexuális forradalom néven elhíresült szemléletváltozás, tagadás és lázadás egzaltációja zajlik. Weöres mindezzel egy időben a szexualitás születésének, a test kinyílásának apoteózisában harmonikusan találja meg az univerzális (benne egyértelműen a keresztényi) létezés archetipikus meghatározottságát. Az irgalom – Szentkuthynál a *Prae* záró harmada vívódó etikájának kulcsszava – Weöresnél beleépül, részévé válik a szexuális kapcsolatban megszülető vallásos létállapotnak. Weöres a harmonikus létezés elővarázsolója: a keresztény korszak antinómiáját is természetes magától értődéssel oldja fel. Egyszerre, egyazon mozdulattal szeretkezik és imádkozik.

Joyce az ember mindennapi életében a hőszi kalandok jelenlétét fedezte fel. Weöres a jelen embere számára a metafizikus élményeket teszi érvényessé. Méghozzá a legmindennapibb ténykedésében. „Csak” azáltal, hogy e ténykedésnek méltóságot ad: dignum et iustum est. Arra ébreszt rá, hogy minden emberi mozdulat a rítus része, másrészt ezáltal minden egyes ember minden egyes mozdulata metafizikus meghatározottságú. Önmagunk méltóságáért harcolunk, ha tetteink rangját önmagunkkal elismertetjük.

Weöres költészete az Édentől Keletre az Éden emlékezetének tudatosítása. Azzal a rácsodálkozással néz szét minden versében, amellyel a létezése tudatára ébredt ember először tekinthetett világára. Amikor felbontotta a látványt és nevet adott tárgyknak, rögzítette a jeleneteket, kereste a kapcsolódást ebben a – tudat rávetett fénycsóvjá előtt – hirtelen felbomló világban. A hajszából,

amely a modern emberre rászakadt, ő tudatosan lép az időn kívülbe. A tettben nem a lezajlás, de a mozdulat érdekli, a jelenetben nem a történet, de a katartikusan megszülető létezés. Ő nem a törvénykönyvvel érkező Mózes, de a táncoló Dávid.

A versek átértékelése az életmű kompozíciójában. Ha nemcsak az egyes verset nézzük, hanem a kompozíciót, amelybe különböző alkalmanként más és másként helyezi bele költője az adott költeményt – sajátos alkotás-lélektani tanulságot is levonhatunk. Az *Egybegyűjtött írások*²⁶ tanúsága szerint maga a *Fairy Spring* is eredetileg 1946 és 1961 között keletkezett különálló versek kompozíciója, de ennél az összegezésnél sem áll meg, az *Antik eclogát* (a *Fairy Spring* darabjaival együtt) egy évtized múlva tematikusan szerkesztett válogatott verseinek kötetében, a *III vers* címűben²⁷ a *10 vers a szerelemről* ciklusba építi. A háborút követő kötete, *A szerelem ábécéje Ajánlásával* indítja a sort, beleépíti a *Grádicsonk éneke* ciklus tengelyéből ismert, a szeretkezés rítusát rögzítő *Kettős szobort*, a *Merülő Saturnus* kötetből pedig a *Carmina Mystica* című, középkori örmény szerzetesnek „tulajdonított” énekciklussal zárja: *A lélek éjszakája* címmel. Bata Imre (akkoriban Weöres kötet-összeállításainak segítője) könyvében²⁸ jelzi a versek átértelmezhetőségét a ciklus-szerkezetváltás hatására: a ciklusban egyesülnek a szerelemről legfontosabbat elmondó versek. A varázslatos kinyílás fokozatai helyett itt elsődlegesen a szerelem metafizikája válik nyilvánvalóvá. Ahogy a *Fairy Spring*ben az „Amor mondja” kezdetű prózaversek adják a „távlatot”, az „imát”, most a versek együttese szövi önmagából ezt az egyszerre „jelenetet” és „metafizikus tapasztalatot”. Az élet teljes ívét és az ember kozmikus elhelyezkedését, egyben a most-pontokra szakadt élettörténetbeli leosztottságát. A vers így egyszerre lesz a testi szerelem éréseinek, átélésének és mulandóságának konkrét megjelenítése és emlékműve.

Imádottamban alszom,
magzata és halottja.

Az együvé tartozás friss öröme fogja keretbe a kezdet és a vég, az alfa és az ómega jelzését. A létezés alapvető lényegéről vall ezzel a kerettel a költő. Weöres a *10 vers a szerelemről* ciklus összeállításakor összegező személyes „alkonyi” létállapotban ezt a megosztottságot (deli férfi – búcsúzó öreg) egyesíti (miként ifjonti verseiben a gyermek rácsodálkozó szemét és a mulandóság melankóliáját: *Valse triste, Öregek*). Egyszerre idézi az élményt, éli át az emberi sors ívét és búcsúzik – imádságos glóriába fogva – a testi gyönyört is magában foglaló létezésről.

Mintha a Salvador Dalí csodálatos fiatal aktja előterében felrévedő bölcs öreg elefántot látnánk. Így búcsúzik Weöres is, fenséges derűvel – és közben újra kezdi az életet. A történet időbeli, melyen átsüt az időtlen lényeg. Mert ebben a költői világban egyszerre van jelen a folyamat, a tett és annak „égi mása”.

²⁶ Weöres Sándor, *Egybegyűjtött írások, I-II*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1970, II. k., 349–359.

²⁷ Weöres Sándor, *III vers*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1974

²⁸ Bata Imre, *Weöres Sándor közelében*, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1979

Egyszerre bukolikus történet (antik mezben biedermeier idill), *Erato*-beli izzó szeretkezés és metafizikus eszmélkedés. Bukolika – metafizikus erőterben.

***

Túl a feledés szokásos évtizedén, a feltámadás dicsőségével övezzük immár Weöres Sándor költészetét. Egymás farkába harapó konferenciák sietnek pótolni a veszteséget, mely szinte kifejejtette életünkben egyik legnagyobb klasszikus költőnk jelenlétét.

Látnok költőnk, Ady Endre Weöres századának nyitányaként mintha előre jelezte volna a Pusztába Kiáltóként ennek a költészetnek az eljöveteletét. Nála jelentkezik a balladás álomból a szeretkezésben imádkozásig: a kinyílás hajszáktól, szerepektől megszabaduló kozmikus bukolikája. Az első igazi Ady-kötet, az *Új versek* első verse (*A mi gyerekekünk*) mintha éppen az *Antik ecloga* Weöresét idézné meg.

Ha jönnek az új istenek,
Ha jönnek a nem sejtett órák,
Valamikor, valamikor,
Kipattannak a tubarózsák
S elcsattan hosszú csoda-csók.

Mások lesznek és mink leszünk:
Egy napvirág-szemű menyasszony
S egy napsugár-lelkű legény.
A tubarózsa illatozzon
S áldott legyen a mámoruk.

De ha ez csak csalóka ötletnek tűnnék fel, idézem a másik Ady-verset, ugyane kötetből: *A másik kettő* című éppen a héja-nászos, feloldhatatlan izzású szerelemmel szemben a *Fairy Sringet* előlegező, egészségesen önmaguk kapcsolatára ébredő szerelmeseit láttató költeményt.

S piros kertekből, úgy tetszik nekünk,
Közélg egy leány és egy ifju ember
S mi, ím, egyszerre forrón ölelünk,
Nagy szerelemmel.

Ha így olvassuk Adyt, benne van már költészetében az ekkor még büszkén vállalt – Arany Jánosra visszaütő – balladás tépettség, hajsza mögött az ihlető, értelemadó őskép előre való megjelenése, ember emberrel való találkozásának nemcsak a paradicsomi létre visszafájó, de egy új poétika megérzését sugalló, az univerzum egészében láttatott jelenlét lehetősége is.

Weöres költészetében éppen ez az egység éled meg. Bárha tudatosodik a részlet (a leosztottság), a költő emlékezetében az egység él, amikor nincs külön szó, ritmus, kép, törvény. Ez adja a vers összképét, egyszerre erotikus-velásos sugallatát.

Megidézi a konkrétat is, hogy kibontsa a lebegőt, a megfoghatatlant. Csak-hogy a kettő ritkán választható szét ennyire könnyen egymástól. Mint ahogy – ő maga írja – kompozícióba szervezve már az *Antik ecloga* sem ilyen „konkrét” vers. Ugyanakkor néprajzi, mitológiai, kultúrtörténeti ismeretek birtokában

szinte minden „lebegő, megfoghatatlan” Weöres-vers konkréttá is válik. Ne is a konkrétság ellenében keressük a lebegést, a megfoghatatlanságot. Éppen *a kettőt egyben*. A mesékben, a jelenetekben a lényegi meghatározottságot, az „emlékezés” csodáját. Emlékezést a rendre, amely éppen felbomlásával testesül életté, hogy a tudatban ismét jelentkezve a jelen életet hangolja harmonikussá. Így a vers nála állandó áttűnés a konkrétból a megfoghatatlanba és vissza. Lebegés: az archetípus és a mese között. Ebbe a lebegésbe vonja be olvasóit, átélőit, akik belé akarnak hatolni versei világába.

De nemcsak versei világába hatolhatunk ezáltal, hanem a személyes létezés rejtelmébe is. És személyes önmagunkon át – a világ labirintusába. Otthont teremtve az egyesnek a végtelenben. Mondjam: hermeneutikai élménnyel kecsegtet, ha idézett levelének tanácsát megfogadjuk: „aki beléjük akar hatolni, fel kell hogy ajzza az intellektusát, fantáziáját, intuícióját, teljes emberi regiszterét”.

A köztudatban azért csodáljuk a költőt – technikájáért: a költői mindent tudásért –, amitől épp szabadulóban van. Mert ő éppen azért lesz költő, hogy visszavezessen abba az idilli állapotba, amikor nem a részletek poklában élünk, és az ember valamilyen teljességben, kozmikus harmóniában létezhetett. Volt ilyen? Vagy lesz ilyen? Emlékezet valóban ez, vagy a nosztalgia egy sajátos esete? Csak a nyugati gondolkozás hézagainak kitöltése, mint évtizede hittem? Mindenesetre az emberlét nagyszerű esélye. Amelyet a mi irodalmunkban éppen a tragikus élethelyzetek költője, Ady álmodott meg színrelépése pillanatában. A Weöres által beteljesített esély hitelesítette az Ady-költészet sorsba ágazott, hajszának kitett, a történelemben eszmélkedő tragikusságát. Ady jóslata pedig bejelenti, felvezeti, áldásával kíséri a szerelmi kinyíláskor fogant emberi imádságot, a Weöres költészetében tragédiákon túl katartikusan érvényesülő harmóniát, kozmikus bukolikát.

Magam a körünkbe visszaérkezett költőt az egyik emlékezetére rendezett konferencián két bibliai látomással érzékeltetve köszöntöttem, jellemezve költészetének egyetemes gondolkodói jellegzetességét. Két idézettel, amelyeket az utóbbi időben éppen a Weöres-modell követésében idézgettem tanulmányaimban. Most visszaadtam magának a modellalkotó mesternek jellemzéseként.

Ezekiel 40 (1–5):

Száműzetésünk 25. esztendejében, az év kezdetén, a hónap tizedik napján, a város elfoglalása után a tizennegyedik évben, éppen azon a napon fölöttem volt az Úr keze. Elvitt isteni látomásban Izrael földjére, és letett egy nagyon magas hegyre. Ezen a hegyen olyasmi tárult elém, mintha dél felé város épült volna. Odavitt és lám, ott volt egy ember, aki mintha ércből lett volna; lenzsínort tartott a kezében, meg egy mérővesszőt, és ott állt a kapuban. A férfi megszólított: „Emberfia, jól nyisd ki a szemedet és a füledet! Nagyon figyelj mindenre, amit majd mutatok, mert azért kerültél ide, hogy ezt megmutassam neked! Mondj el Izrael házának mindent, amit csak látni fogsz.” És lám, a templomot fal vette körül minden oldalról.

Izajás 65 (17–25):

Mert új eget és új földet teremtek; a régi feledésbe merül, és eszébe se jut többé senkinek.

Örüljetez és ujjongjatek azon mindörökké, amit majd teremtek! Mert Jeruzsálemet „öröm”-nek teremtem és népét „ujjongás”-nak.

Örömöm telik majd Jeruzsálemben és ujjongani fogok népemen. Nem haltszik többé benne sem sírás, sem jajkiáltás.

Nem lesz többé benne olyan gyermek, aki csak néhány napig él; sem öreg ember, aki ne töltené be élete napjait. Mert a legfiatalabb is százéves korában hal meg; s aki nem éri meg a századik évét, az már átkozottnak számít.

Házakat építenek, és ők laknak benne; szőlőt telepítenek, és ők élvezik gyümölcsét.

Nem azért építkeznek, hogy más lakjék benne; s nem azért ültetnek, hogy más egye gyümölcsét. Mert népem életkora hasonló lesz a fák életkorához; és választottaim maguk veszik hasznát kezük minden munkájának.

Nem fáradoznak majd hiába, és nem a pusztulásra szülik gyermekeiket, hanem az Úrtól megáldottak nemzedéke lesznek, s gyermekeik is velük egyetemben.

Még mielőtt szólítanának, már válaszolok; még be sem fejezik szavukat, már meghallgatom őket.

Együtt legelészik majd a farkas és a bárány; szalmát eszik az oroszlán, akár csak az ökör; és a kígyónak por lesz az eledele. Sehoh nem ártanak, és nem pusztítanak az én szent hegyemen – mondja az Úr.

És bárha a Sacco di Roma és a német parasztháború kortársai szemében koruk a pusztítás kirívó évszázada lehetett, utókoruk mégis a Sixtus-kápolna, és az Isenheimi oltár létrejöttével jegyzi a korszakot. A fizika és a metafizika erővonalainak megcsavarodása és összefonódása reprezentálhatja-e majdan Guernica, Auschwitz, Katyń és Hirosima évszázadát? Be tudja-e fogadni valamely eljövendő nemzedék a személyiség megépíthetetlenségét és hitének elvesztését oly igen átélő szöveg ellenpontozottságát felvető nyilvános confessiót? Idézem az egyik legpusztítóbb háború kitörésének kezdetén elhangzott hűsvéti rádiószöveget, Szabó Lőrinc megfogalmazását: „Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”²⁹

Reménykedjünk! A vészeken túltekintő látás belefoglalhatja a lepusztultság ellenkezőjeként létszemléletébe az ünnephez vezető derű rejtekútját. A huszadik század nagy európai költőinek küzdelmes poétikai útkeresése éppen efelé gyűrűzött, és ezt találta korábbi küzdelmes útjának felváltásaként az *Énekekben* Ezra Pound, és ezt élte meg költői születése pillanatától életműve teljességében az általunk ma végre méltán ünnepelt egyetemes költőzseni, Weöres Sándor.

²⁹ Szabó Lőrinc, *Isten és a világ*, in: *Uó, Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*, Osiris Kiadó, Budapest, 2013 (Osiris Klasszikusok), 566.